

JÓZEF BAKALARZ TChr
LublinSTANOWISKO KOŚCIOŁA
WOBEC STOWARZYSZEŃ ETNICZNYCH

Liczne dokumenty Kościoła, zwłaszcza zaś te, które wydano w ostatnich latach, wskazują na konieczność zorganizowania pełnej i wszechstronnej opieki nad migrantami (emigrantami i imigrantami) w dziedzinie religijnej, moralnej, społecznej i ekonomicznej. Podkreślają one przy tym, że skuteczność tej opieki wymaga współdziałania różnych wyspecjalizowanych organizacji rządowych i pozarządowych, kościelnych i świeckich, międzynarodowych, krajowych, lokalnych, działających zarówno w krajach emigracji, jak i w krajach imigracji¹.

Wśród różnego rodzaju zrzeszeń opiekujących się migrantami szczególne znaczenie mają te, które zostały utworzone i są kierowane przez samych migrantów w ramach ich własnej grupy etnicznej. Te bowiem najpełniej jednoczą migrantów, skutecznie służą im w utrzymywaniu i rozwijaniu własnych wartości kulturowych, a przez to najlepiej bronią ich tożsamości etnicznej².

Problematyka stowarzyszeń etnicznych w środowiskach migrantów jest dziś nader aktualna. Z jednej bowiem strony przeżywają one od wielu lat prawdziwy kryzys i głębokie przemiany, a z drugiej — w ostatnich kilku latach wyraźnie wzrosło zainteresowanie nimi, głównie wśród nowej fali migracji. Stąd równocześnie z zamieraniem wielu starych stowarzyszeń etnicznych powstają nowe. Dla przykładu można wskazać, że Włosi — łatwo, zgodnie z potocznym osądem, poddający się procesowi asymilacji — w 1980 r. mieli zarejestrowanych za granicą 5078 stowarzyszeń, skupiających 1 763 419 członków³. Portugalczycy w samej tylko Francji mieli ich wówczas 550⁴. Nowe stowarzyszenia powstają także wśród emigrantów z Hiszpanii, z Polski oraz z wielu krajów trzeciego świata.

¹ Paulus VI: alloc. 29 IX 1971. AAS 63:1971 s. 768-169; alloc. 16 V 1975. AAS 67:1975 s. 332-334; S. Congr. Episcopis. Instr. *De pastorali migratorum cura* (DPMC) 22 VIII 1969 nr 61. AAS 61:1969 s. 614-643; Pontificia Commissio de Spirituali Migratorum atque Itinerantium Cura. *Pastorale des migrants* (PM) 26 V 1978, II nr 11. „On the Move” 8:1978 nr 1 s. 95-115; I Congresso Mondiale Pastorale Emigrazione (1979). *Document final*, III nr 6. „On the Move” 9:1979 nr 3 s. 160.

² R. Gubert. *Recenti contributi sociologici sulla persistenza delle solidarietà etniche e sui rapporti interetnici*. „Studi Emigrazione” 13:1976 s. 295.

³ *Le associative italiane nel mondo*. „Servizio Migranti” 17:1981 nr 5-6 s. 43 (dossier).

⁴ *Vie associative portugaise en France*. „Migrations et Pastorale” 1981 nr 4 s. 15.

Przemiany życia organizacyjnego w środowiskach migrantów rodzą potrzebę poszukiwania nowych wzorców zrzeszeń, lepiej dostosowanych do współczesnych warunków życia i mentalności migrantów. W tym zaś poszukiwaniu dużą pomoc dla wszystkich społeczności katolickich może nieść Kościół, który ma bogatą, liczącą blisko dwa tysiące lat tradycję zakładania rozmaitych zrzeszeń, w tym również dla migrantów, a ponadto oferuje obecnie nową i głęboko przemyślaną na ostatnim Soborze doktrynę dotyczącą stowarzyszeń wiernych, a także oparte na tej nauce gruntownie odnowione przepisy prawne, zawarte w nowym *Kodeksie Prawa Kanonicznego* oraz w innych, specjalnych aktach prawnych.

Celem niniejszej pracy jest ukazanie doktrynalno-prawnego stanowiska Kościoła wobec stowarzyszeń etnicznych — czyli trwałych i dobrowolnych zrzeszeń migrantów o celach religijnych, kulturowych, społecznych, zawodowych i politycznych — które nie sprzeciwiają się prawu. W pojęciu „stowarzyszenia” (*consociatio*) nie mieszczą się instytucje życia konsekrowanego (zakony) ani też określone ruchy społeczne lub religijne czy też grupy o charakterze spontanicznym (nieformalne)⁵. Mimo to pojęcie „stowarzyszenie” jest znacznie szersze od pojęcia „organizacja”. To drugie bowiem mieści się w pierwszym, a oznacza te stowarzyszenia, które posiadają osobowość publiczno-prawną i działają na sposób organiczny⁶. W Kościele zdecydowana większość stowarzyszeń tych wymogów nie spełnia i dlatego nie można ich nazwać organizacjami.

Wprawdzie doktryna kościelna i przepisy kanoniczne w tej dziedzinie obowiązują przede wszystkim wiernych i ich stowarzyszenia działające w Kościele, to jednak szereg przedstawianych tu zasad dotyczy także stowarzyszeń świeckich, a przynajmniej należących do nich katolików, którzy wszędzie przecież powinni wyznawać katolicką naukę społeczną.

Z szerokiej problematyki stowarzyszeń wiernych (*consociationes fidelium*) w pracy zostaną uwzględnione tylko ważniejsze zagadnienia, dobrane głównie pod kątem specyfiki stowarzyszeń etnicznych, a mianowicie: zarys historyczno-prawny, prawne podstawy ich istnienia, zasady działania oraz zadania duszpasterzy wobec tych stowarzyszeń.

1. ZARYS HISTORYCZNO-PRAWNY STOWARZYSZEŃ ETNICZNYCH

a) Okres do XIII wieku

Zjawisko stowarzyszania się ludzi według kryterium etniczności, czyli na bazie naturalnej wspólnoty ludzi opartej na pewnych podobieństwach fizycz-

⁵ *Codex Iuris Canonici* (1983) Kan. 298 § 1; *Criteri de ecclesialita dei gruppi, movimenti, associazioni*. „Servizio Migranti” 17:1981 nr 5-6 s. 25-26 (dossier).

⁶ Charakter „organiczny” oznacza prawo stowarzyszenia do kolegalnego zwoływania zebrań, wydawania norm prawnych oraz wyboru własnych przedstawicieli i urzędników. Zob. M. Conte a Coronata. *Institutiones Iuris Canonici*. T. 1. Torino 1950 s. 885.

nych, kulturowych i językowych, sięga zamierzchłych czasów. Na początku naszej ery przykładem takiego stowarzyszenia się były starożytne kolonie etniczne w Rzymie i w innych wielkich centrach handlowych. Ówczesne grupy etniczne łączyły się w oddzielne korporacje, stanowiące rodzaj bractwa, które w obcym kraju posiadały własne świątynie i kapłanów etnicznych⁷. Wśród tych grup wyróżniali się Żydzi, którzy w diasporze byli zorganizowani w gminy, z własną wewnętrzną administracją, z własnymi zwyczajami i kultem, a częściowo nawet z własnymi prawami. Żydowskie korporacje, którym przewodziła rada starszych, były skupione wokół synagogi i związanych z nią instytucji pomocniczych, w tym także ze szkołą i hospicjum narodowym. Spełniały one różne funkcje: religijne i cywilne, kulturalne i gospodarcze⁸.

Ten typ kolonii został przejęty przez niektóre wspólnoty judeo-chrześcijan, które niekiedy zachowywały swą odrębność wobec chrześcijan pochodzących z pogaństwa i przetrwały gdzieś do końca IV w.⁹

Niezależnie od tego chrześcijaństwo zapoczątkowało własne formy zrzeszeń wiernych, którymi były powstające od pierwszego wieku kolegia pogrzebowe (*collegia fossorum*), mające niekiedy także charakter etniczny, zwłaszcza grecki (np. w Aleksandrii i Antiochii)¹⁰.

Od III w. na Wschodzie, a nieco później także na Zachodzie, powstawały stowarzyszenia mające na celu rozwój życia chrześcijańskiego, opiekę nad chorymi oraz grzebanie zmarłych. Trudno jest ustalić, czy i w jakim stopniu miały one wówczas charakter etniczny. Z całą pewnością miały taki charakter powstające w tym czasie niektóre świeckie korporacje zawodowe, najczęściej kupieckie, zwane wówczas *scholae* lub *collegia*¹¹.

Z faktu, że od IV w. w wielkich centrach chrześcijańskich, takich jak: Antiochia, Aleksandria, Jerozolima, Konstantynopol i Rzym, istniały już pewne odrębne formy duszpasterstwa różnych grup etnicznych¹², można wnioskować, że przy kościołach czy klasztorach etnicznych istniały w tym czasie także stowarzyszenia kościelne (*societates, fraternitates*), zajmujące się zwłaszcza opieką nad pielgrzymami¹³. W VI w. *schola greca* w Rzymie posiadała już własny kościół¹⁴. Niemal od początku VIII w. podobną korporację (*schola peregrinorum*) — z własnym kościołem, hospicjum i cmentarzem — mieli tam Anglosasi, a wiek później także Frankowie, Fryzowie, Saksonowie i Longobar-

⁷ G. Bardy. *La conversion au christianisme durant des premiers siecles*. Paris 1949 s. 11.

⁸ J. Justier. *Les Juifs dans l'Empire Romain*. T. 1. Paris 1914 s. 421, 424, 438, 440-447.

⁹ G. Bardy. *La question des langues dans l'Eglise ancienne*. T. 1. Paris 1948 s. 14.

¹⁰ F. Romita. *De fidelium associationibus principia juridica de jure condendo*. „Monitor Ecclesiasticus” 87:1962 s. 517-518.

¹¹ S. De Angelis. *De fidelium associationibus*. T. 1. Neapoli 1959 s. 2.

¹² S. Ingot. *Historia społeczna i gospodarcza średniowiecza*. Wrocław 1949 s. 20; P. Rentinck. *La cura pastorale in Antiochia nel IV saecolo*. Roma 1970 s. 3, 321, 323.

¹³ F. Gregorovius. *Storia di Roma nel medioevo*. T. 1. Roma 1972 s. 159, 165.

¹⁴ Tamże s. 493.

dowie¹⁵. W tym samym czasie w Europie Zachodniej upowszechniły się hospicja iroszkockie, przy których powstawały zwykle zakonne bractwa opiekujące się pielgrzymami¹⁶.

Na Wschodzie, głównie w Bizancjum, od X w. powstawały kolonie kupców zachodnich, tworzących tzw. *latinae*, czyli zorganizowane korporacje etniczne z własnym kościołem i kapelanem¹⁷. W następnym wieku związki kupców danego miasta, zwane gildiami, stopniowo upowszechniały się w całej Europie, a ich faktorie etniczne znajdowały się niekiedy w odległych miastach handlowych, głównie w basenie Morza Bałtyckiego¹⁸.

b) Okres od XIII do XIX wieku

Już w XII stuleciu, a zwłaszcza od początku XIII w., nastąpił wielki rozwój katolickich stowarzyszeń etnicznych, do czego przyczyniła się z jednej strony ożywiona migracja ludności (handel, wyprawy krzyżowe, kolonizacja), a z drugiej Sobór Laterański IV (1215 r.), który w kanonie 9 polecił organizować odrębne duszpasterstwo dla różnych grup językowych i obrządkowych¹⁹. Z racji ścisłego powiązania instytucji duszpasterskich ze stowarzyszeniami religijnymi przepisy dotyczące duszpasterstwa grup etnicznych stanowiły odtąd równocześnie podstawę prawną dla kościelnych stowarzyszeń etnicznych, które powstawały najczęściej przy klasztorach, hospicjach i parafiach. Stąd też tam, gdzie istniało duszpasterstwo etniczne, z reguły istniały także stowarzyszenia etniczne²⁰.

Na przełomie XIII i XIV w., czyli w złotym okresie stowarzyszeń kościelnych, większość wiernych była zrzeszona w bractwach, w podobnych do nich cechach rzemieślniczych oraz w gildiach czy — nieco później — w hanzach kupieckich. Wśród różnego typu bractw etnicznych występowały najczęściej: bractwa dewocyjne, ascetyczno-pokutne, charytatywne, gospodarcze i społeczno-polityczne²¹. Na specjalną wzmiankę zasługują tu bractwa opiekujące się pielg-

¹⁵ L. Duchesne. *Liber Pontificalis*. T. 2. Paris 1955 s. 6, 36 nota 27; Gregorovius, jw. s. 502-503.

¹⁶ J. Imbart. *Les hôpitaux en droit canonique*. Paris 1947 s. 30, 47.

¹⁷ G. Fedalto. *La Chiesa Latina in Oriente*. T. 1. Verona 1973 s. 61-65.

¹⁸ W. Heyd. *Histoire du commerce du Levant au Moyenâge*. T. 1. Leipzig 1936 s. 83-84, 102-105; P. Johansen. *Die Kaufmanskirche im Ostseegebiet*. W: *Studi in onore di Armando Saporì*. T. 1. Milano 1957 s. 313-318.

¹⁹ *Conciliorum Oecumenicorum decreta*. Ed. 3. Bologna 1972 s. 239; *Dekretaly Grzegorza IX (1234 r.) c. 14 X, V 31*; G. Moroni. *Dizionario di erudizione storicoecclesiastico*. T. 2. Venezia 1840 s. 294-299, 304-310.

²⁰ *De Angelis*. jw. s. 4; G. Meersseman. *Ordo fraternitatis*. T. 1. Roma 1977 s. 68-149.

²¹ B. Kumor. *Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym*. „Prawo Kanoniczne” 10:1967 nr 1-2 s. 293-295; E. Wiśniowski. *Bractwa religijne na ziemiach polskich w średniowieczu*. „Roczniki Humanistyczne” 17:1969 z. 2 s. 53-54, 67.

ryzmami, a także bractwa i trzecie zakony przeznaczone dla wykupu niewolników²². Charakterystyczny typ stowarzyszenia stanowiły etniczne bractwa studenckie, zwane nacjami²³.

Z czasem stowarzyszenia etniczne, podobnie zresztą jak i inne związki kościelne, usamodzielniały się i stanowiły jakby małą parafię, gdyż cieszyły się różnymi przywilejami duchowymi, posiadały własne kościoły lub kaplice z własnymi kapelanami, wybieranymi i odwoływanymi przez bractwo za zgodą biskupa. Niekiedy kościoły stowarzyszeń etnicznych jakby konkurowały z parafią, prowadząc własne instytucje parafialne, jak np. szpital czy sierociniec²⁴. W XVI i XVII w. niektóre kościoły brackie otrzymywały nawet pełne prawa parafii personalnej, czego przykładem może być utworzona przez papieża Leona X w 1519 r. parafia dla Florentczyków mieszkających w Rzymie²⁵.

c) Okres od XIX w. do wybuchu II wojny światowej

Wiek XIX, głównie ze względu na drugą jego połowę, znów nazwano „wiekiem stowarzyszeń kościelnych”. Do rozwoju stowarzyszeń etnicznych przyczyniły się wówczas z jednej strony ożywienie mniejszości narodowych w Europie i masowa emigracja z Europy na inne kontynenty, a z drugiej — także pozytywna postawa Kościoła wobec zjawiska zrzeszania się, w tym głównie wobec stowarzyszeń kościelnych²⁶. Szczególną rolę w tej dziedzinie odegrała encyklika papieża Leona XIII *Rerum Novarum* z 1891 r., która po raz pierwszy wyraźnie zadeklarowała i uzasadniła naturalne prawo wszystkich ludzi do zrzeszania się, a także podkreśliła obowiązek każdego państwa respektowania tego prawa²⁷.

Otwartą postawę wobec stowarzyszeń kościelnych zajęło również kościelne prawodawstwo partykularne Stanów Zjednoczonych. III Synod Plenarny w Baltimore (1884 r.) wyraźnie polecił proboszczom, aby organizowali parafialne stowarzyszenia religijne, charytatywne i oświatowe²⁸. Dzięki temu parafie

²² Były to między innymi: Trzeci Zakon Świętej Trójcy od Wykupu Niewolników (od końca XII w.), Trzeci Zakon NMP od Wykupu Niewolników (1219 r.), Arcybractwo Świętej Trójcy dla Opieki nad Pielgrzymami (1548 r.). Por. De Angelis, jw. T. 1 s. 210-233; T. 2 s. 1-5.

²³ Meersseman, jw. s. 188-190.

²⁴ G. La Bras. *Institutions ecclésiastiques*. T. 2. Tournai 1964 s. 416-417; Kumor. *Kościelne stowarzyszenia* s. 309-310.

²⁵ Sobór Trydencki (1545-1563): sess. XXII c. 8 de ref. *Conciliorum Oecumenicorum decreta* s. 740; Moroni, jw. t. 2 s. 296-297; J. Bakalarz. *Parafia personalna dla migrantów w prawodawstwie powszechnym Kościoła Zachodniego*. Lublin 1978 s. 29.

²⁶ Th. Clarke. *Parish Societies*. Washington 1943 s. 19-24.

²⁷ Leon XIII. Enc. *Rerum novarum* 14 V 1891, II nr 3. „Chrześcijanin w świecie” 17:1981 nr 6 s. 177-180.

²⁸ *Acta et decreta Concilii Plenarii Baltimorensis Tertii*. Ed. J. Murphy. Baltimore 1886 s. XCVII-XCIX oraz s. 131; Clarke, jw. s. 24-27.

etniczne w tym kraju skupiały przy sobie po kilkanaście, a niekiedy nawet po kilkadziesiąt różnego rodzaju zrzeszeń, obejmujących niemal wszystkich członków danej wspólnoty etnicznej²⁹. Podobny, choć już nie tak intensywny proces zrzeszania się przebiegał w innych krajach masowej imigracji.

Oprócz stowarzyszeń kościelnych w środowiskach emigrantów i mniejszości narodowych powstawały wówczas także różnorodne stowarzyszenia i organizacje świeckie. Spośród nich wyłaniały się zwykle organizacje naczelne, które reprezentowały i broniły wszelkich interesów własnej grupy etnicznej w danym kraju³⁰.

Prawne podstawy stowarzyszeń kościelnych, w tym także etnicznych, umocnił *Kodeks Prawa Kanonicznego* z 1917 r., który stowarzyszeniom wiernych poświęcił aż 41 kanonów (kan. 684-725), a przy tym zachęcał wiernych do zapisywania się do stowarzyszeń zakładanych lub przynajmniej akceptowanych przez Kościół³¹. Papiież Benedykt XV w liście *Tristia laeta* z 24 V 1919 r. zachęcał biskupa Sao Paulo, aby chrześcijańskim obyczajem (*christiano more*) wspierał służące emigrantom instytucje katolickie i stowarzyszenia świeckich, aby dzięki temu emigranci nie utracili obyczajów ojczyńskich³².

Dla ochrony zagrożonych wówczas w swym istnieniu (walka absolutyzmów państwowych z mniejszościami narodowymi) stowarzyszeń mniejszości narodowych w Europie Stolica Apostolska, w zawieranych wówczas licznych konkordatach, broniła praw mniejszości do duszpasterstwa we własnym języku ojczystym, a w tym także do zakładania własnych stowarzyszeń kościelnych³³.

Niezależnie od stowarzyszeń zakładanych przez migrantów już od połowy XIX w. powstawały liczne stowarzyszenia katolickie i świeckie, przeznaczone do opieki nad migrantami w krajach emigracyjnych, zwłaszcza w Niemczech³⁴,

²⁹ B. Kumor. *Dzieje polskiej rzymskokatolickiej parafii świętego Krzyża w New Britain*. New Britain, Conn. 1979 s. 97-116; t e n z e *Dzieje parafii polskiej rzymskokatolickiej św. Józefa w Norwich*. Norwich, Conn. 1980 s. 207-216.

³⁰ A. Brożek. *Polonia amerykańska 1854-1939*. Warszawa 1977 s. 59-82.

³¹ Kan. 684; Clarke, jw. s. 33-102.

³² AAS 11:1919 s. 272.

³³ Zob. konkordaty z: Łotwą (1922 r.) art. 10, 11; Polską (1925 r.) art. 29; Litwą (1927 r.) art. 21; Rumunią (1927 r.) art. 19 § 3; Włochami (1929 r.) art. 22; Niemcami (1933 r.) art. 29; Jugosławią (1935 r.) art. 10-11. Por. A. Perugini. *Concordata vigentia*. Roma 1934 s. 44, 68, 252-253; A. Mercati. *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e la autorità civili*. T. 2. Roma 1954 s. 50, 97, 206, 246.

³⁴ Powstały tam m. in. stowarzyszenia: św. Ludwika (1839 r.), św. Bonifacego (1849 r.) św. Józefa (1863 r.) i najbardziej zasłużone — św. Rafała (1871 r.). Por. Th. Grentrup. *Die Apostolische Konstitution „Exsul Familia” zur Auswanderer und Flüchtlingsfrage*. München 1956 s. 85.

Włoszech³⁵ i na terenach Polski³⁶ oraz w krajach imigracji³⁷. Trzeba przyznać, że te stowarzyszenia Kościół szczególnie popierał i zalecał je upowszechniać.

d) *Stowarzyszenia etniczne po II wojnie światowej*

Nowy okres historii stowarzyszeń etnicznych zapoczątkowała II wojna światowa, która zdyskredytowała w dużym stopniu ideę stowarzyszeń narodowych, przesadnie i jednostronnie nastawionych w przeszłości na realizację własnych celów społecznych i politycznych (np. niemiecka piąta kolumna). Stąd tylko w pierwszych latach po wojnie powstawały nadal w wielu krajach stowarzyszenia etniczne, oparte na zasadzie wyraźnej odrębności narodowej i kulturowej. Ich popularność jednak szybko malała i niemal wszystkie zaczęły przeżywać wyraźny kryzys ideowy, personalny i funkcjonalny.

Przyczyną tego był nie tylko dokonujący się w ich łonie naturalny proces integracji społecznej, ale także spadek ich autorytetu z racji zarzucanego im tradycjonalizmu, etnocentryzmu, zamknięcia się w sobie i stereotypowego działania, a równocześnie z powodu braku dostatecznego uwzględnienia uniwersalnego charakteru człowieka i Kościoła, a co za tym idzie — ducha jedności i współpracy stowarzyszeń etnicznych z innymi grupami etnicznymi³⁸.

Krytyczny stosunek do stowarzyszeń etnicznych uwidocznił się nawet w konstytucji apostolskiej *Exsul Familia* z 1 VIII 1952 r., która jedynie w części historycznej wspominała o nich³⁹, natomiast w części normatywnej całkowicie ją pominęła, choć polecała biskupom włoskim, aby w swych diecezjach, czyli wyłącznie w kraju emigracyjnym, tworzyli komitety i podkomitety dla religijnej, moralnej i społecznej opieki nad emigrantami⁴⁰.

To milczące stanowisko Kościoła dodatkowo uwydatniało się na tle poparcia, jakiego Stolica Apostolska udzielała w tym czasie stowarzyszeniom i organizacjom katolickim o charakterze międzynarodowym bądź narodowym,

³⁵ Działyły tam m. in.: Stowarzyszenie Opieki dla Emigracji Włoskiej (1887 r.), Narodowe Stowarzyszenie Pomocy Katolickim Misjonarzom Włoskim (1887 r.), Dzieło Bonomelliiego (1900 r.), komitety diecezjalne. Por. *Gli organismi cattolici italiani per l'assistenza agli emigranti*. Roma 1959.

³⁶ Było to: Bractwo św. Izydora (1892 r.), Straż św. Józefa (1899 r.), Bractwo NMP Królowej Korony Polskiej (1907 r.), Warszawskie Towarzystwo Opieki nad Wychodźcami (1910 r.), Towarzystwo Opieki nad Wychodźcami Sezonowymi w Poznaniu (1912 r.), Opieka Polska nad Rodakami na Obczyźnie (1926 r.) i inne. Por. Cz. Kamiński. *Duszpasterstwo na emigracji*. W: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*. T. 1. Lublin 1969 s. 645-647.

³⁷ A. Larigiola. *Necessita di un movimento d'apostolato laico specializzato per gli emigrati*. Roma 1972 s. 65-69.

³⁸ Por. Ł. Łukaszewicz. *Socjologiczna problematyka zrzeszeń polonijnych*. „Studia Socjologiczne” 1976 nr 2 s. 145-154.

³⁹ AAS 44:2952 s. 652.

⁴⁰ Tamże nr 42-43 s. 701.

ale zakładanym przez miejscowe Kościoły. Wymownym przykładem aprobaty tych stowarzyszeń było utworzenie przez papieża Piusa XII w dniu 12 IV 1951 r. Międzynarodowej Komisji Katolickiej dla Migracji z siedzibą w Genewie, a także popieranie wielu innych wyspecjalizowanych w tej dziedzinie organizacji międzynarodowych⁴¹.

Nic dziwnego, że inicjowane przez wspomnianą Komisję międzynarodowe kongresy katolickie w sprawach migracji, zwoływane kolejno: w Barcelonie (1952 r.), Bredzie (1954 r.), Asyżu (1957 r.) i Ottawie (1960 r.), zajmowały się głównie, bądź nawet wyłącznie, działalnością międzynarodowych, narodowych i lokalnych stowarzyszeń katolickich na rzecz migrantów, a tylko w nikłym stopniu wspominały przy tym o stowarzyszeniach etnicznych⁴².

To pewne zapomnienie Stolicy Apostolskiej o stowarzyszeniach etnicznych krytycznie i z żalem przyjęli migranci, którzy mieli świadomość, że to właśnie ich stowarzyszenia są im w rzeczywistości najbardziej potrzebne i spełniają najważniejszą rolę w ich życiu społecznym i religijnym.

Do powolnej, ale wyraźnej zmiany stanowiska Kościoła wobec stowarzyszeń etnicznych przyczynił się pośrednio Sobór Watykański II, który zwrócił uwagę na specjalne potrzeby migrantów i wskazał wiele nowych zasad opieki nad nimi⁴³. Zgodnie z jego nauczaniem ludzi tych nie można traktować jako jedynie przedmiotu troski ze strony Kościoła, gdyż są oni przede wszystkim aktywnym podmiotem apostołatu i służby wobec własnych wspólnot, a nawet wobec innych⁴⁴. Ponadto Sobór wyraźnie potwierdził prawo wiernych do zrzeszania się i wydał liczne wskazania co do funkcjonowania stowarzyszeń⁴⁵.

Na potrzebę dowartościowania stowarzyszeń etnicznych w Kościele wskazało wprost I Spotkanie Biskupów Europejskich w sprawach duszpasterstwa migrantów, zwołane w 1967 r. w Ariccia koło Rzymu. Jeden z dokumentów końcowych zjazdu zaznaczał, że „akcję apostołską wśród migrantów powinni prowadzić przede wszystkim sami migranci w oparciu o odpowiednie stowarzyszenia apostołskie⁴⁶. Także posoborowe dokumenty kościelne coraz częściej, choć jeszcze dość ogólnikowo, nawiązują do tego tematu. Instrukcja *De pastoralis migratorum cura* z 22 VIII 1969 r. wspomina o prawie migrantów do własnych stowarzyszeń oraz o potrzebie włączenia się migrantów do stowarzyszeń

⁴¹ R. Vekemans. *Quelques remarques sur l'organisation des activités catholiques en matière de migrations*. W: *International Catholic Migration Congress*. Breda 1954. Geneva 1955 s. 103-105.

⁴² Tamże; *Third International Catholic Migration Congress, Assisi 1957*. Geneva 1958; *Fourth International Catholic Migration Congress, Ottawa 1960*. Geneva-Montreal 1960.

⁴³ Por. *Migration in the light of Vatican II*. New York 1967.

⁴⁴ PM, II nr 11; Larigiola, jw. s. 34-35.

⁴⁵ Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* nr 25, 42, 43, 84; Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* nr 18-22, 32.

⁴⁶ L. Kaznowski. *Biskupi europejscy o emigrantach i o reformie „Exsul Familia”*. „Sodalitas” 46:1968 s. 9.

etnicznych i lokalnych⁴⁷. Kolejna instrukcja *Pastorale des migrants* z 26 V 1978 r. podkreśla „wielkie znaczenie zrzeszeń katolickich na emigracji”⁴⁸. Według zaś listu sekretarza stanu kard. A. Cassarolego do przewodniczącego Papieskiej Komisji dla Spraw Duszpasterstwa Migrantów i Turystów kard. S. Baggio z 14 IX 1982 r.:

Ojcu św. bardzo leżą na sercu stowarzyszenia i ruchy, które w obecnym momencie dziejów migracji mogą odegrać znaczną, a niekiedy nawet decydującą rolę w zakresie skutecznej działalności duszpasterskiej⁴⁹.

Tak więc patrząc z punktu widzenia historycznego, stowarzyszenia etniczne mają w pełni zasłużone prawo obywatelstwa w Kościele i w państwie. Jednakże w dzisiejszych warunkach społecznych, w kontekście funkcjonowania wielu różnych systemów organizacyjnych, wymagają one głębszego, doktrynalnego i prawnego uzasadnienia podstaw ich istnienia, a także ukazania ważniejszych kierunków ich wewnętrznej odnowy oraz adaptacji ich działalności do nowych warunków.

Dla migrantów katolickich cenną pomocą w tym zakresie jest nowy Kodeks Prawa Kanonicznego, który po raz pierwszy wyraźnie i całościowo określa status prawny wiernych w Kościele, proklamuje ich liczne prawa oraz gruntownie zmienia dotychczasowe przepisy dotyczące stowarzyszeń wiernych⁵⁰.

2. PRAWNE PODSTAWY ZAKŁADANIA STOWARZYSZEŃ ETNICZNYCH

W stanowisku Kościoła wobec stowarzyszeń etnicznych fundamentalne znaczenie ma uznanie i uzasadnienie samego prawa migrantów do stowarzyszania się, które Kościół uznaje z dwóch tytułów: prawa naturalnego i przyjętego chrztu. Na ich podstawie można mówić o prawie stowarzyszania się migrantów w społeczności cywilnej i w Kościele.

a) Prawo do stowarzyszania się w społeczności cywilnej

Według nauki Kościoła człowiek jest ze swej natury istotą społeczną i posiada naturalną skłonność do zrzeszania się, aby w zespoleniu z innymi pełniej rozwinąć swe przymioty, lepiej zrealizować swe obowiązki i prawa oraz

⁴⁷ DPMC nr 61; W. Jarecki. *Zadania świeckich w trosce Kościoła o potrzeby duchowe emigracji polskiej*. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 21:1970 s. 117-126.

⁴⁸ PM, II nr 11.

⁴⁹ „L'Osservatore Romano” 3:1982 nr 10 s. 9.

⁵⁰ Kan. 215, 298-329.

skuteczniej osiągnąć zamierzone dobro społeczne. Z tej racji wszystkim ludziom przysługuje przyrodzone prawo do swobodnego zrzeszania się w takiej formie, jaką uważają za najwłaściwszą dla osiągnięcia zamierzonego celu, z poszanowaniem zasad dobra wspólnego⁵¹. Zwłaszcza w obecnych czasach Kościoł próbuje i popiera proces zrzeszania się, gdyż stowarzyszenia są często niezbędne dla ochrony godności i wolności osoby ludzkiej⁵².

Prawo do zrzeszania się w poszczególnej społeczności przysługuje wszystkim obywatelom i grupom ludzkim, w tym także mniejszościom etnicznym oraz migrantom⁵³. W odniesieniu do tych ostatnich Kościoł dodatkowo uzasadnia to prawo, wskazując, że każdy człowiek i każda ludzka wspólnota mają wrodzone uprawnienia do zachowania i rozwoju własnego dziedzictwa etnicznego, kulturowego i językowego. Obrona, zachowanie i rozwój tego „drogocennego dziedzictwa” w wymiarze społecznym wymaga z konieczności pewnych struktur organizacyjnych, dzięki którym możliwa jest — co też stanowi naturalne prawo ludzi — pełna i zbiorowa ekspresja wartości kulturowych⁵⁴. A właśnie te funkcje spełniają stowarzyszenia etniczne.

Tak więc migranci i wszelkie grupy mniejszościowe mają prawo do zakładania własnych stowarzyszeń, niezależnych od rządów, związków i stowarzyszeń miejscowych. Jednakże przy wykonywaniu tego prawa należy respektować przepisy ustaw cywilnych, które z uwagi na dobro ogólnospołeczne nakładają zwykle pewne wymagania (np. rejestracja stowarzyszenia), a niekiedy nawet różne ograniczenia⁵⁵. Z drugiej jednak strony władza publiczna nie może nadmiernie uszczuplać godziwej wolności stowarzyszeń⁵⁶.

b) Prawo do stowarzyszania się w Kościele

Dokumenty Soboru Watykańskiego II i nowy Kodeks zawierają wyraźną i doniosłą deklarację, że wierni, zarówno duchowni jak i świeccy, mają prawo do swobodnego zrzeszania się w Kościele⁵⁷.

Podstawą tego prawa jest chrzest, który włącza ochrzczonych do społeczności kościelnej i daje im udział we wspólnym posłannictwie Kościoła. Nauka ta,

⁵¹ *Rerum novarum*, II nr 2; Joannes XXIII. Enc. *Mater et Magistra* 15 V 1961, I nr 2. AAS 53:1961 s. 401-464; tenże. Enc. *Pacem in terris* 11 IV 1963, nr 23, 31. AAs 55:1963 s. 257-304; *Gaudium et spes* nr 25, 43, 68.

⁵² *Pacem in terris* nr 24; *Gaudium et spes* nr 42.

⁵³ *Gaudium et spes* nr 73, 79; Paulus VI. alloc. 17 X 1973. AAS 65:1973 s. 592; DPMC nr 61.

⁵⁴ *Mater et Magistra*, II nr 2 c; *Pacem in terris* nr 94-97; Paulus VI. Enc. *Populorum progressio* 26 III 1967 nr 68. AAS 59:1967 s. 290; DPMC nr 11; CMU nr 17; PM, I nr 5.

⁵⁵ *Pacem in terris* nr 23; A. Michalska. *Prawa człowieka w systemie norm międzynarodowych*. Warszawa 1982 s. 178-184.

⁵⁶ Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae* nr 1.

⁵⁷ *Apostolicam actuositatem* nr 19; kan. 215, 298 § 1.

usankcjonowana prawem kościelnym, ma szczególnie ważne znaczenie w odniesieniu do świeckich, którzy jako uczestnicy potrójnego urzędu Chrystusa, a mianowicie proroczego, kapłańskiego i królewskiego, posiadają właściwe sobie powołanie, z racji którego — na zasadzie fundamentalnej równości co do godności, praw i działania — mają prawo i obowiązek wypełniać swe specyficzne posłannictwo w Kościele i w świecie. Swą misję świeccy mogą i powinni spełniać z własnej inicjatywy, a nie tylko na zlecenie autorytetu kościelnego, i to we własnym imieniu, zarówno indywidualnie jak i zbiorowo⁵⁸.

Właśnie na tej podstawie świeckim przysługuje szereg uprawnień i obowiązków w Kościele, a wśród nich także prawo do swobodnego zakładania stowarzyszeń, które służą zbiorowemu i bardziej skutecznemu wykonywaniu misji wiernych w odniesieniu do Kościoła i do świata⁵⁹.

Prawo wiernych w tej dziedzinie jest więc ich prawem własnym, jakby wrodzonym (*ius nativum*). Prawodawca kościelny nie udziela go, a jedynie proklamuje je i zabezpiecza, a także określa podstawowe normy prawne, dotyczące sposobu zakładania i funkcjonowania stowarzyszeń wiernych.

Tak więc w praktyce prywatne stowarzyszenie w Kościele rodzi się w oparciu o swobodny akt woli zrzeszania się, wyrażony przez określoną grupę wiernych, którzy zachowują przy tym wymogi, jakim powinno odpowiadać stowarzyszenie kościelne — co do celu, struktury organizacyjnej oraz samej działalności⁶⁰.

Jaka jest wobec tego rola władzy kościelnej przy zakładaniu stowarzyszeń wiernych? W odpowiedzi należy rozróżnić sytuację stowarzyszeń publicznych i prywatnych.

Co do pierwszych — nowy *Kodeks* stawia wyraźnie zasadę, że tylko kompetentna władza kościelna może erygować stowarzyszenia, mające takie cele religijne, których wykonywanie jest ze swej natury zarezerwowane dla władzy kościelnej (np. nauczanie w imieniu Kościoła, rozwijanie kultu publicznego), bądź nawet inne cele, których jednak nie da się w pełni osiągnąć wysiłkiem prywatnym. Właśnie w tych jedynie przypadkach stowarzyszenia są erygowane przez kompetentną władzę kościelną, którą jest: Stolica Apostolska w odniesieniu do stowarzyszeń międzynarodowych, konferencja biskupów wobec stowarzyszeń narodowych (krajowych), biskup diecezjalny przy stowarzyszeniach diecezjalnych bądź jeszcze inna władza (np. zakonna), która otrzymała przywilej w tej dziedzinie⁶¹. Stowarzyszenia erygowane przez władzę kościelną mają charakter publiczny i z mocy samego prawa posiadają osobowość prawną, a właściwą sobie misję wykonują niekiedy w imieniu Kościoła⁶².

⁵⁸ Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* nr 31, 33; *Apostolicam actuositatem* nr 2; kan. 211, 216.

⁵⁹ *Apostolicam actuositatem* nr 19; kan. 215.

⁶⁰ Kan. 200 § 1; G. Dalla Torre. *Il laicato. W: Il diritto nel mistero della Chiesa*. T. 2. Roma 1981 s. 202-204.

⁶¹ *Lumen gentium* nr 33; kan. 301 § 1-3, 312.

⁶² Kan. 313.

Inna relacja prawna zachodzi pomiędzy władzą kościelną a stowarzyszeniem prywatnym, które jednak zamierza mieć charakter kościelny. Takie stowarzyszenie — założone przez osoby prywatne — musi być wyraźnie lub pośrednio uznane przez kompetentną władzę kościelną. Uznanie wyraźne (*recognitio explicita*) dokonuje się przez formalną aprobatę (*approbatio*) stowarzyszenia i jego statutów, zaś uznanie pośrednie (*recognitio implicita*) jest wyrażone w formie pochwały (*laudatio*) lub zalecenia (*commendatio*) czy nawet w jeszcze mniej wyraźnej formie, o ile tylko stowarzyszenie ze swej strony utrzymuje ścisłą więź z biskupem i realizuje inne — omawiane poniżej — wymogi eklezjalności⁶³.

Tak więc nowy *Kodeks* dokonał istotnej modyfikacji dotychczasowych przepisów odnoszących się do procedury zakładania stowarzyszeń o charakterze kościelnym. Nie wymaga on w sposób konieczny — jak to czynił *Kodeks* z 1917 r. (kan. 686 § 1) — formalnego uznania ze strony kompetentnej władzy kościelnej, ale dopuszcza też możliwość uznania wyłącznie pośredniego. Ponadto formalna aprobata lub uznanie pośrednie nie stanowią już obecnie konstytutywnego elementu stowarzyszenia kościelnego, ale wyrażają jedynie ściślejszą więź, jaką stowarzyszenie „uznane” zachowuje z hierarchią w wykonywaniu misji Kościoła. Z tej właśnie racji prawodawca stwierdza, że kościelna aprobata nie zmienia prywatnej natury danego stowarzyszenia⁶⁴.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że migranci i wszelkie mniejszościowe grupy etniczne mają prawo do zakładania własnych stowarzyszeń etnicznych nie tylko jako obywatele społeczności cywilnej, lecz także jako wierni w Kościele. To podstawowe prawo mieści w sobie uprawnienia do swobodnego zakładania stowarzyszeń, a także do kierowania nimi oraz do wstępowania do stowarzyszeń już istniejących⁶⁵.

W zakładaniu stowarzyszeń Kościół zaleca jednak zachować dwie praktyczne zasady: zgodnie z pierwszą należy unikać rozpraszania sił społecznych, co ma miejsce wówczas, gdy bez wystarczającego powodu tworzy się nowe stowarzyszenia lub podtrzymuje stowarzyszenia niezyciowe; według zaś drugiej — należy wystrzegać się bezkrytycznego przenoszenia form organizacyjnych z jednego kraju do innego⁶⁶.

To pozytywne i otwarte stanowisko Kościoła wobec zjawiska zrzeszania się ludzi, w tym również grup etnicznych, uwidoczni się także w uznaniu i prawnym zagwarantowaniu stowarzyszeniom o charakterze kościelnym słusznej autonomii, która w wypadku stowarzyszeń prywatnych jest szeroka, a w wypadku publicznych jest częściowo ograniczona.

⁶³ *Apostolicam actuositatem* nr 19; kan. 298 § 2, 299 § 2; *Criteri de ecclesiastica* s. 30-31.

⁶⁴ Kan. 299 § 2, 322 § 2; D a l l a T o r r e, jw. s. 204.

⁶⁵ Paulus VI. alloc. 10 XII 1973. AAS 65:1973 s. 674-675; DPMC nr 61; I Congresso Mondiale, jw. III nr 6.

⁶⁶ *Apostolicam actuositatem* nr 19; kan. 323 § 2.

Mając na uwadze potrzebę autonomii, prawodawca kościelny określił w *Kodeksie* tylko podstawowe i ogólne normy, według których powinny rządzić się wszelkie stowarzyszenia wiernych, a równocześnie zaznaczył, że poszczególne stowarzyszenia mają prawo — w granicach określonych przez *Kodeks* — do rządzenia się i kierowania według własnych statutów⁶⁷. W ramach autonomii, która przysługuje odpowiednio stowarzyszeniom publicznym i prywatnym, poszczególne stowarzyszenia mogą wydawać własne normy prawne, odbywać zebrania, wyznaczać swych moderatorów i urzędników, administrować własnym majątkiem, a także wykonywać właściwą sobie działalność zewnętrzną⁶⁸. O zależności stowarzyszeń wobec zwierzchniej władzy kościelnej w tym zakresie będzie mowa w ostatnim punkcie.

3. RODZAJE STOWARZYSZEŃ ETNICZNYCH

Dokonanie w tym miejscu podstawowej klasyfikacji stowarzyszeń etnicznych ma ważne znaczenie praktyczne, gdyż pozwala na lepsze rozpoznanie ich bogatej różnorodności, ich odmiennego statusu prawnego oraz specyfiki.

Z punktu widzenia prawa kanonicznego omawiane stowarzyszenia dzielą się na dwa podstawowe rodzaje: kościelne i świeckie. Z oczywistych racji Kościół poświęca więcej uwagi stowarzyszeniom wiernych.

a) *Stowarzyszenia kościelne — podstawowe kryteria*

Nowy *Kodeks* zmienił dotychczasowe, bardzo uproszczone kryterium kościelnego charakteru stowarzyszenia. Jak już wspomniano, tym kryterium była erekcja lub formalna aprobata danego stowarzyszenia przez władzę kościelną. Obecnie obowiązujące kryteria są bardziej złożone i — co jest ważne — nie pozwalają one ograniczać pojęcia stowarzyszeń wiernych do stowarzyszeń wyłącznie religijnych.

Pierwszym kryterium uznania stowarzyszenia w Kościele jest ortodoksja doktrynalna, czyli wyraźne przyłgnięcie zrzeszonych do wiary katolickiej i oficjalnego nauczania Kościoła, a w konsekwencji zajęcia także chrześcijańskiej postawy we wspólnotowym postępowaniu, zwłaszcza w chrześcijańskim formowaniu świadomości swych członków (wspólna modlitwa, przyjęcie kapelana itp.)⁶⁹.

Jako drugie kryterium wymienia się działalność zgodną z posłannictwem Kościoła, które ma na celu nie tylko zbawienie ludzi, ale także odnowę całego porządku doczesnego, obejmującego dobra osobiste i rodzinne, kulturę, sprawy

⁶⁷ Kan. 315, 317.

⁶⁸ Kan. 315, 321, 323.

⁶⁹ *Gaudium et spes* nr 43; kan. 227, 229 § 1, 301 § 1, 327; *Criteria di ecclesialita* s. 27.

gospodarcze, życie zawodowe, instytucje polityczne, a nawet stosunki międzynarodowe. Wymaganą tu zgodność z celami Kościoła mogą więc mieć nie tylko stowarzyszenia ściśle religijne i apostołskie, ale także te, które podejmują różnorodną działalność doczesną: społeczną, zawodową, kulturalną, a nawet polityczną, o ile tylko ich działalność jest oparta na chrześcijańskich zasadach życia społecznego i wyraźnie zmierza do dawania świadectwa chrześcijańskiego⁷⁰.

Trzecim ważnym znakiem wyróżniającym stowarzyszenie o charakterze kościelnym jest wola zachowania pełnej wspólnoty z miejscowym biskupem, który jest widzialną zasadą jedności Kościoła partykularnego. Dokładniejsza treść tego kryterium jest omówiona poniżej. Tu należy jedynie zaznaczyć, że ścisła więź z hierarchią jest szczególnie wymagana w wypadku stowarzyszeń publicznych, które statutowo współpracują z apostołem hierarchicznym i działają często na polecenie (*ex mandato*) hierarchii⁷¹.

Jako ostatnie wreszcie kryterium eklezjalnego charakteru stowarzyszenia uznaje się jego otwartą postawę wobec innych stowarzyszeń kościelnych i nawiązanie z nimi różnorodnej współpracy⁷².

Tak więc, zgodnie z soborowym nauczaniem i nowym prawodawstwem stowarzyszenia, które realizują powyższe kryteria eklezjalności, nie wymagają już formalnego uznania i mogą swobodnie działać w Kościele⁷³.

b) Typy i rodzaje stowarzyszeń kościelnych

W poszerzonym obecnie pojęciu stowarzyszeń kościelnych mieszczą się różne ich kategorie, w nowym prawie znacznie zmodyfikowane. I tak, biorąc pod uwagę kryterium celów, stary *Kodeks* wyliczał cztery typy stowarzyszeń, a faktycznie zajmował się tylko trzema ich formami: trzecimi zakonami, bractwami i sodalicjami⁷⁴. Tymczasem nowy *Kodeks* wyraźnie poszerzył wachlarz celów stowarzyszeń wiernych, wyliczając następujące: doskonałość życia (np. trzecie zakony), kult publiczny, nauczanie chrześcijańskie, działalność ewangelizacyjną, pobożność, działalność charytatywną oraz przepajanie duchem chrześcijańskim porządku doczesnego⁷⁵.

Spośród różnych stowarzyszeń apostołskich Kościoł docenia szczególnie te, które akcentują i wysuwają na pierwsze miejsce u swych członków ściślejszą łączność między wiarą a praktycznym życiem. A do nich właśnie zaliczyć trzeba głównie te, które — uznawane dotąd z zasady jako świeckie — zamierzają

⁷⁰ *Apostolicam actuositatem* nr 5, 7, 19; kan. 227, 298 §1; *Criteri de ecclesialita* s. 28-29.

⁷¹ *Lumen gentium* nr 22; *Apostolicam actuositatem* nr 20, 24; kan. 223, 301, 305, 313, 315.

⁷² *Gaudium et spes* nr 43; kan. 311, 328.

⁷³ *Criteri de ecclesialita* s.30-31.

⁷⁴ Por. kan. 685, 700-725.

⁷⁵ *Apostolicam actuositatem* nr19; kan. 215, 298 § 1.

przepajać duchem chrześcijańskim sprawy i wartości należące do porządku doczesnego: społecznego, kulturalnego czy gospodarczego⁷⁶.

Ze względu na stopień związku z hierarchią kościelną stowarzyszenia dzielą się na 3 kategorie. Najniższy stopień reprezentują tzw. stowarzyszenia wolne (*liberi coetus*), które nie zostały specjalnie i formalnie uznane przez władzę kościelną, choć zachowują z nią wymaganą relację prawną i duszpasterską, a przeto trzeba je określić jako uznane pośrednio⁷⁷. Wśród nich zaś większym poparciem Kościoła cieszą się stowarzyszenia „pochwalone” (*laudatae*) i „zalecone” (*commendatae*)⁷⁸.

Drugi stopień uznania, tym razem już wyraźnego, uzyskują stowarzyszenia założone przez wiernych, ale następnie formalnie aprobowane (*approbatae*) przez kompetentną władzę. Aprobata tej, wyrażonej specjalnym aktem prawnym, władza dokonuje po uprzednim przejrzaniu i ewentualnym zmodyfikowaniu statutów danego stowarzyszenia. Aprobowane stowarzyszenie nawiązuje ściślejszą więź z hierarchią i podejmuje organiczną współpracę z duszpasterstwem Kościoła, choć w dalszym ciągu zachowuje swą prywatną naturę. Kompetentna władza kościelna może mu jednak nadać osobowość prawną⁷⁹.

Najwyższy stopień uznania w Kościele mają stowarzyszenia erygowane przez kompetentną władzę kościelną (np. Akcja Katolicka), które apostołują w imieniu Kościoła i współpracują w apostołacie hierarchicznym. Z tego tytułu władza kościelna ponosi za nie szczególną odpowiedzialność i specjalnie je popiera. Z mocy samego prawa mają one w Kościele osobowość publiczno-prawną⁸⁰.

Z racji znacznego poszerzenia pojęcia stowarzyszenia kościelnego, którego kryteria nie są już obecnie w każdym przypadku tak ewidentne jak dawniej, nowy *Kodeks* zawiera przepis, według którego żadne stowarzyszenie nie może samo sobie nadać nazwy „katolickie”, gdyż wymaga to zawsze zgody władzy kościelnej, określonej w kan. 312⁸¹.

Innym kryterium podziału stowarzyszeń jest stan i środowisko społeczne zrzeszonych wiernych. Pod tym względem dzielą się one na stowarzyszenia: duchownych, świeckich, duchownych i świeckich, rodzin i rodziców, młodzieżowe i dziecięce oraz inne⁸².

Ze względu na zakres działania stowarzyszenia mają charakter: parafialny, diecezjalny, narodowy, międzynarodowy i uniwersalny. Swoistą formę stowa-

⁷⁶ Kan. 327.

⁷⁷ *Apostolicam actuositatem* nr 18, 19, 24; kan. 299 § 1-2, 310, 321-326.

⁷⁸ *Apostolicam actuositatem* nr 24; kan. 298 § 2, 299 § 2.

⁷⁹ Kan. 322 § 1-2; *Criteri de ecclesialita* s. 32-35.

⁸⁰ Kan. 301, 312-320.

⁸¹ Kan. 216, 300.

⁸² *Apostolicam actuositatem* nr 21; Dekret o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* nr 4, 6; kan. 298 § 1, 302, 307, 327-329.

rzyszeń tworzą, zalecane przez Kościół, federacje wielu stowarzyszeń wiernych⁸³.

W środowiskach migrantów stowarzyszenia wiernych mogą mieć charakter ściśle etniczny, gdy przeznaczone są wyłącznie dla migrantów danej grupy etniczno-kulturowej, bądź tubylczy (lokalny) z reprezentacją migrantów, czy wreszcie etnicznie mieszany, gdy są złożone z migrantów i tubylców, a ich działalność uwzględnia zasadę dwukulturowości⁸⁴.

c) Stowarzyszenia świeckie

Według intencji Kościoła stowarzyszenia wiernych nie mają bynajmniej zastępować stowarzyszeń i organizacji społeczności świeckiej. Te drugie Kościół także uznaje i ceni, a wiele z nich popiera, jeśli tylko ich założenia i cele nie są sprzeczne z chrześcijańską wiarą i moralnością⁸⁵.

Wśród stowarzyszeń i organizacji świeckich dokumenty kościelne wymieniają najczęściej: zrzeszenia polityczne, społeczne, zawodowe, kulturalne, młodzieżowe i sportowe⁸⁶. Migranci mogą więc należeć także do różnego rodzaju organizacji świeckich, zwłaszcza do tych, które przyczyniają się do społecznego i kulturalnego rozwoju oraz chronią ich osobowe prawa. W ostatnich latach Kościół najczęściej zachęca wiernych do popierania organizacji międzynarodowych (międzyetnicznych i etnicznych), gdyż one właśnie mogą najskuteczniej rozwiązywać skomplikowane problemy społeczne i ekonomiczne migrantów⁸⁷.

4. DZIAŁALNOŚĆ STOWARZYSZEŃ ETNICZNYCH

Jak już wspomniano, nowy *Kodeks* podkreśla słuszną autonomię stowarzyszeń wiernych tak w sprawach ich rządzenia się, jak i działalności zewnętrznej. Jednakże podaje on równocześnie pewne ogólne normy, które mają pomóc stowarzyszeniom we właściwym ukierunkowaniu ich działalności. Wskazania w tej materii katolicycy migranci mogą, a nawet powinni odnieść — przez analogię — do swych stowarzyszeń świeckich.

Zgodnie z nauką ostatniego Soboru nie tylko pojedynczy wierni, lecz także

⁸³ *Apostolicam actuositatem* nr 10, 19, 21; kan. 313.

⁸⁴ DPMC nr 61; PM, II nr 11.

⁸⁵ Paulus VI. Litterae ap. *Octogesima adveniens* 14 V 1971 nr 51. AAS 63:1971 s. 440; *Gaudium et spes* nr 25, 42.

⁸⁶ *Gaudium et spes* nr 25, 68, 75, 90; *Gravissimum educationis* nr 4; *Populorum progressio* nr 38-40.

⁸⁷ *Gaudium et spes* nr 25, 84, 90; *Pacem in terris* nr 108; Paulus VI. alloc. 29 IX 1971. AAS 63:1971 s. 768-769; DPMC nr 18 § 2, 23 § 6, 61; PM, II nr 11.

zrzeszenia wiernych cieszą się w Kościele sobie właściwym charyzmatem, czyli szczególnym darem służenia ludziom i innym społecznościom⁸⁸. Właśnie z tej racji Kościół uznaje zasadę, że „Stowarzyszenia nie są celem dla siebie samych, ale winny służyć posłannictwu Kościoła w odniesieniu do świata”⁸⁹. Nie zamykając się we własnym partykularyzmie, powinny one stopniowo i dynamicznie rozszerzać swą działalność na coraz to szersze tereny: parafialne, między-parafialne, międzydiecezjalne, narodowe i międzynarodowe⁹⁰.

W związku z tym w działalności stowarzyszeń etnicznych można wyróżnić pewne kręgi oddziaływania, w ramach których zawiązują się pewne rralacje do innych społeczności, a z tej racji obowiązują tam też specyficzne zasady działania.

Pierwszym i podstawowym kręgiem działania stowarzyszenia jest ono samo, czyli społeczność i poszczególni jej członkowie. W tym zakresie stowarzyszenie etniczne stanowi pewne uprzywilejowane „miejsce”, w którym przerwana zostaje społeczna izolacja i samotność migrantów. Więzi formalno-organizacyjne zostają tam dopełnione i umocnione przez bardziej pierwotne i naturalne związki krwi, pochodzenia i kultury⁹¹.

Dzięki tym wszystkim więziom stowarzyszenie etniczne staje się na ogół życiodajną komórką społeczną, w której zbiorowo kultywuje się wartości etniczno-kulturowe, a tym samym wyraża się i pogłębia osobista i społeczna tożsamość zrzeszonych migrantów. Jako instytucja społeczna stowarzyszenie staje się ważnym narzędziem wspierania poszczególnych członków i ochrony ich praw. W sposób szczególny przyczynia się ono do duchowego i społecznego rozwoju osoby ludzkiej, a w tym również do formacji kulturowej i postaw społecznych młodego pokolenia migrantów⁹².

Zbiorowym posłannictwem stowarzyszeń etnicznych jest służenie innym ludziom, a zwłaszcza własnym rodakom. Tę misję wykonują one przede wszystkim na terenie własnej parafii etnicznej, gdzie mają prawo czuć się nie jako obcy czy goście, ale jako domownicy. Wierni świeccy są bowiem na mocy chrztu uprawnieni do indywidualnego i zbiorowego apostołatu w parafii, a duszpastarze mają obowiązek ułatwić świeckim realizowanie ich misji⁹³.

Z tej racji pomiędzy katolickimi stowarzyszeniami etnicznymi a parafią powinna utrzymywać się ścisła więź. W tej dwustronnej relacji stowarzyszenia są autentycznym przejawem życia wspólnotowego parafii, a równocześnie są ogniwami łączącymi parafię ze światem. Jako grupy wyspecjalizowane w róż-

⁸⁸ *Lumen gentium* nr 12, 13, 30, 31; Dekret o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes* nr 41.

⁸⁹ *Apostolicam actuositatem* nr 10.

⁹⁰ Tamże; *Octogesima adveniens* nr 51.

⁹¹ DPMC nr 6; *Vie associative portugaise en France*. „Migrations et Pastorale” 1981 nr 4 s. 16.

⁹² *Gaudium et spes* nr 25; I Congresso Mondiale, jw. III nr 6.

⁹³ *Gaudium et spes* nr 43; Paulus VI. Adhort. ap. *Evangelii nuntiandi* 8 XII 1975 nr 58. AAS 68:1976 s. 5-76; CMU nr 30.

nych dziedzinach apostołatu i działalności społecznej mogą one mieć znaczny udział w rozwoju duszpasterstwa parafialnego, zwłaszcza stanowego i specjalnego, np. w dziedzinie opieki społecznej, charytatywnej czy kulturalno-oświatowej⁹⁴. Działalność stowarzyszeń etnicznych wspiera, uzupełnia i poszerza więc apostołat hierarchiczny. Parafia etniczna przestaje być dzięki temu instytucją biurokratyczną i zamkniętą, a staje się bardziej misyjną, dynamiczną, nawiązującą kontakty między Kościołem a światem oraz między wiarą a życiem⁹⁵.

Z drugiej strony parafia ofiaruje także, a przynajmniej powinna ofiarować stowarzyszeniom różnego rodzaju pomoc, zwłaszcza pewne oparcie przestrzenne i organizacyjne, opiekę duszpasterską i moralną, konkretne pole działania wśród różnych grup parafialnych, a także własne doświadczenia w tym zakresie. Historia dowodzi, że parafia stwarza też najlepszy punkt oparcia, spotkania i jedności dla wszystkich stowarzyszeń kościelnych, a często także i świeckich.

Ważnym polem działania stowarzyszeń etnicznych jest lokalna społeczność kościelna i świecka. Obowiązek współpracy migrantów z miejscową ludnością wynika z uznanej przez Kościół zasady integracji różnych grup etnicznych, a w szczególności z moralnego obowiązku przyczyniania się wszelkich grup do realizacji wspólnego dobra szerszej zbiorowości⁹⁶.

Właśnie dlatego stowarzyszenia etniczne, broniąc z jednej strony własnej tożsamości etniczno-kulturowej, powinny równocześnie nawiązywać kontakty i dwustronną współpracę z miejscowymi parafiami, z diecezją, instytucjami kościelnymi i świeckimi, a zwłaszcza z miejscowymi stowarzyszeniami. Dzięki temu stowarzyszenia etniczne nie tylko zachowują, ale i komunikują własne wartości kulturowe miejscowej społeczności, a równocześnie pomagają migrantom włączyć się aktywnie w nurt życia miejscowych wspólnot religijnych i świeckich⁹⁷.

Z tej racji Kościół zaleca, aby odpowiednio kwalifikowane reprezentacje migrantów były obecne w różnych miejscowych stowarzyszeniach kościelnych i świeckich⁹⁸. Te bowiem stowarzyszenia, zwłaszcza gdy mają one charakter dwu- lub wielokulturowy, stanowią jakby pomost łączący różne grupy etniczne i prowadzą do braterskiego współżycia między narodami⁹⁹.

Według wskazań Kościoła stowarzyszenia etniczne powinny rozszerzać swą działalność także na płaszczyznę narodową i międzynarodową. Jest to możliwe

⁹⁴ *Evangelii nuntiandi* nr 58; CMU nr 27; G. Bonicelli. *Gruppi e parrocchia. W: Gruppi e parrocchia quale rapporto?* Napoli-Roma 1981 s. 30-33.

⁹⁵ Bonicelli, jw. s. 33-34.

⁹⁶ *Gaudium et spes* nr 31, 65, 74; *Apostolicam actuositatem* nr 10, 27; *Pacem in terris* nr 97, 100.

⁹⁷ Joannes XXIII. alloc. 20 X 1961. AAS 53:1961 s. 718; tenże. alloc. 5 VIII 1962. AAS 54:962 s. 578; kan. 311.

⁹⁸ DPMC nr 61; PM, II nr 11.

⁹⁹ DPMC nr 61.

głównie dzięki stowarzyszeniom lub organizacjom sfederalizowanym, które koordynują działalność licznych stowarzyszeń etnicznych w danym kraju, a równocześnie nawiązują współpracę ze stowarzyszeniami kraju pochodzenia migrantów i kraju ich zamieszkania¹⁰⁰.

We współczesnej epoce odkrywania znaczenia i wartości życia międzynarodowego Kościół wzywa wiernych, aby popierali katolickie i świeckie organizacje międzynarodowe i ogólnościowe, które mają reprezentować dobro różnych narodów i grup etnicznych. Stąd również migranci poszczególnych grup etnicznych powinni starać się o to, aby mieć swych przedstawicieli w różnych wyspecjalizowanych organizacjach międzynarodowych, zajmujących się sprawami migrantów. Dla katolików najbardziej znaczącą w tej dziedzinie jest wspomniana już Międzynarodowa Komisja Katolicka dla Migrantów w Genewie¹⁰¹.

Mając na uwadze mnogość i różnorodność stowarzyszeń kościelnych, Sobór Watykański II zaleca, aby na wszystkich szczeblach organizacji kościelnej: parafialnej, diecezjalnej, krajowej i międzynarodowej, tworzyć specjalne ciała doradcze, koordynujące działalność różnych stowarzyszeń prowadzonych przez świeckich¹⁰². Papież Paweł VI dał przykład zaangażowania w tej dziedzinie, tworząc przy Stolicy Apostolskiej w dniu 6 I 1967 r. papieską Radę świeckich, której zadaniem jest m. in. „ustalać powiązania zachodzące między stowarzyszeniami świeckich a duszpasterstwem”¹⁰³.

Wydaje się, że byłoby rzeczą słuszną i pożyteczną, aby podobne rady, złożone z duchownych i świeckich, tworzyć także na emigracji przy parafiach etnicznych, przy rektoratach polskich misji katolickich, a także przy Centralnym Ośrodku Duszpasterstwa Polonijnego w Rzymie.

5. DUSZPASTERZE A STOWARZYSZENIA ETNICZNE

Ważnym warunkiem właściwego funkcjonowania kościelnych stowarzyszeń etnicznych jest należyte ułożenie stosunków pomiędzy duszpasterzami a stowarzyszeniami. Dlatego Kościół wydał w tej sprawie szereg przepisów, które mają na celu zapewnić stowarzyszeniom ich prawdziwie katolicką postawę, zabezpieczyć ich słuszną autonomię, a także ułatwić dwustronną współpracę.

Nie wnikając w szczegóły tych norm, warto tu zwrócić uwagę na podstawowe zasady określające relacje różnych kategorii duszpasterzy do stowarzyszeń, i odwrotnie.

¹⁰⁰ Pius XII. alloc. 23 VII 1957. AAS 49:1957 s. 733; kan. 313; DPMC nr 61.

¹⁰¹ *Gaudium et spes* nr 84, 90; kan. 312; Paulus VI. alloc. 29 IX 1971. AAS 63:1971 s. 768-769.

¹⁰² *Apostolicam actuositatem* nr 26.

¹⁰³ Paulus VI. *Motu proprio Catholicam Christi Ecclesiam* 6 I 1967, I nr 3. AAS 59:1967 s. 25-28; E. Szafrowski. *Kuria Rzymska*. Warszawa 1981 s. 173-179. Zobacz też *Dyrektorium* tejże Komisji z 3 XII 1971. AAS 63:1971 s. 948-956.

Pomijając dość rzadkie wypadki, gdy stowarzyszenia etniczne podlegają w sposób szczególny Stolicy Apostolskiej lub konferencji biskupów, należy tu podkreślić fundamentalną zasadę, że wszystkie stowarzyszenia wiernych podlegają zwierzchniemu autorytetowi miejscowego biskupa, któremu — jako pasterzowi diecezji — przysługują wobec stowarzyszeń następujące prawa i obowiązki: ogólne kierownictwo działalnością apostolską w diecezji; nadzór nad życiem i działalnością poszczególnych stowarzyszeń, a zwłaszcza troska o zachowanie w stowarzyszeniach nieskażonej wiary, właściwych obyczajów i dyscypliny kościelnej; okresowe odwiedzanie stowarzyszeń; opieka nad stowarzyszeniami poprzez odpowiednio dobranych kapłanów; inne szczegółowe obowiązki określone w *Kodeksie* i w statucie danego stowarzyszenia¹⁰⁴.

Na terenie parafii etnicznej lub miejscowej pasterzem wiernych, także zrzeszonych, jest proboszcz, który powinien przede wszystkim respektować i popierać misję świeckich w Kościele. Dlatego szanując wewnętrzną autonomię stowarzyszeń, ma on obowiązek: ułatwiać im angażowanie się w pracy dla dobra wspólnoty parafialnej; po bratersku pracować razem ze stowarzyszeniami; służyć im różnorodną pomocą duszpasterską, zwłaszcza zaś zabiegać o pielęgnowanie życia duchowego i zmysłu apostolskiego u członków stowarzyszeń; troszczyć się o ich należyte ustosunkowanie się do hierarchii; rozwijać ducha jedności zarówno w samych stowarzyszeniach, jak i pomiędzy nimi¹⁰⁵.

Za ułożenie dobrych stosunków stowarzyszenia z hierarchią w sposób szczególny odpowiedzialny jest moderator, który zarządza i kieruje stowarzyszeniem zgodnie z jego statutem. Według nowego *Kodeksu* moderatorem może być kapłan lub osoba świecka. W wypadku stowarzyszeń publicznych moderatora mianuje lub zatwierdza biskup. W stowarzyszeniach zaś prywatnych wybiera go swobodnie stowarzyszenie¹⁰⁶.

Przedstawicielem hierarchii wobec poszczególnego stowarzyszenia wiernych jest również kapelan, zwany też asystentem kościelnym, który pod kierunkiem moderatora spełnia na korzyść stowarzyszenia określone funkcje liturgiczne i różne formy opieki duchowej. W stowarzyszeniach publicznych mianuje go, zwykle po wysłuchaniu zarządu stowarzyszenia, kompetentna władza kościelna. W stowarzyszeniach zaś o charakterze prywatnym kapelana, zwanego też opiekunem czy radcą duchowym (*consiliarius spiritualis*), wybierają sobie — jeśli w ogóle uznają to za potrzebne — same stowarzyszenia, z tym że biskup powinien go zatwierdzić¹⁰⁷.

Pod adresem wszystkich duszpasterzy, kapłanów diecezjalnych i zakonnych Kościół kieruje wezwanie, aby popierali stowarzyszenia wiernych i ich ini-

¹⁰⁴ *Apostolicam actuositatem* nr 24, 25; kan. 223, 305, 311, 312, 323 i inne.

¹⁰⁵ Dekret o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis* nr 6, 8, 9; *Apostolicam actuositatem* nr 3, 6, 10, 25; kan. 519, 528, 529 § 2.

¹⁰⁶ Kan. 317 § 1-4, 318 2, 324 § 1, 329.

¹⁰⁷ Kan. 317 § 1-4, 318 § 2, 324 § 2, 564-572.

cjatywy, by służyli im radą i dostępną pomocą, a także by zapraszali migrantów do zapisywania się do stowarzyszeń apostołskich¹⁰⁸. Wiele wskazań Kościół kieruje również do samych stowarzyszeń wiernych, a zwłaszcza ich moderatorów. I tak poleca on, aby społeczności i członkowie stowarzyszeń czuli się duchowo zakorzenieni w Kościele, ukierunkowując swą działalność — zgodnie z celami Kościoła — na wspólny apostołat diecezjalny. W sposób szczególnie wzywa on stowarzyszenia, aby utrzymywały łączność z hierarchią kościelną, okazując jej należne posłuszeństwo, a także, by współpracowały z innymi wspólnotami i instytucjami kościelnymi¹⁰⁹. Wobec moderatorów stowarzyszeń nowy *Kodeks* zawiera wezwanie, aby troszczyli się o formację członków dla należytego wykonywania apostołatu¹¹⁰.

CHURCH TOWARDS ETHNIC ASSOCIATIONS

Summary

The phenomenon of forming associations on the basis of ethnic and cultural links goes back far into the past. In the church it goes back to the Middle Ages and then the 19th and the beginning of the 20th century. After the world war II the Apostolic See stayed a little aloof as far as the problem of ethnic immigrant associations is concerned. Finally, it has become more open and positive since the Second Vatican Council.

The Church accepts the right of migrants to form their own associations both in secular communities and in the Church. It follows from a natural right of people to form associations and of the faithful to congregate in the Church.

The Church recommends all Church associations of a religious, cult, apostolic, benevolent, social and cultural character. According to the Apostolic See all the Catholic ethnic associations ought to follow the mission of the Church. They should dynamically broaden their areas from parochial and diocesan to internal, international and universal spheres. They should always cooperate with the hierarchy and other Church institutions.

The Code of the Canon Law and the statute of a given Church association define its legal status.

¹⁰⁸ *Apostolicam actuositatem* nr 20, 25; kan. 311.

¹⁰⁹ *Apostolicam actuositatem* nr 10; *Evangelii nuntiandi* nr 58; kan. 223 § 1, 225 § 1, 225 § 311.

¹¹⁰ *Apostolicam actuositatem* nr 30; kan. 231, 329.